

UN GRAFIT SOBRE FRAGMENT DE *TERRA SIGILLATA* DEL CASTELL VELL, A LA SERRA DE CREVILLENT (CREVILLENT, ALACANT)

Recibido: 3/11/2019 - Aceptado: 16/12/2019

Daniel Belmonte Mas
Arqueòleg, professor d'ensenyament secundari
daniel.belmonte@murciaeduca.es

Ana Satorre Pérez
Arqueòloga, Tècnica de Cultura de l'Ajuntament de Crevillent
asatorre@crevillent.es

Francisco Javier Molina Hernández
Doctor en Geoarqueologia
jammonite@gmail.com

Immaculada Garrigós i Albert
Arqueòloga, llicenciada en Història
immagarrigos@gmail.com

Resumen: El presente trabajo tiene por objeto dar a conocer un grafito inédito sobre *terra sigillata*, documentado en el curso de las labores de prospección arqueológica que venimos desarrollando en los últimos años en las comarcas meridionales de la provincia de Alicante. La pieza fue hallada en superficie en las inmediaciones de un abrigo rocoso situado en el paraje del Castell Vell, en el extremo oriental de la sierra de Crevillent. A los pies de este abrigo se extiende una ladera por la que se ha dispersado parte del material arqueológico y cuya secuencia va desde el Paleolítico a Época Contemporánea. El registro cerámico es escaso y heterogéneo, siendo esta una de las piezas más significativas. Es el primer testimonio epigráfico de este tipo que se da a conocer en el término municipal de Crevillent.

Palabras clave: Epigrafía, cerámica romana, Dragendorff 18, Castell Vell.

Abstract: The purpose of this work is to present an unpublished inscription on a fragment of *terra sigillata*, documented in the course of the archaeological work that we have been developing in recent years in the southern regions of the province of Alicante. The piece was found on the surface in the vicinity of a rock shelter located in the area of Castell Vell, at the eastern end of the Crevillent Mountain Range. At the foot of this shelter there is a hillside through which part of the archaeological material has been scattered and whose sequence ranges from the Paleolithic to the Contemporary Period. The ceramic register is scarce and heterogeneous, being this one of the most significant pieces. It is the first epigraphic testimony of this type that is disclosed in this municipal area.

Keywords: Epigraphy, roman pottery, Dragendorff 18, Castell Vell.

INTRODUCCIÓ

En el marc del projecte de prospecció geoarqueològica que estem portant a terme els darrers anys al sud d'Alacant, una de les àrees objecte d'estudi ha estat la serra de Crevillent. L'aprofitament dels seus recursos geològics –silicis– a la prehistòria i els destacats jaciments arqueològics paleolítics coneguts en eixa serra, l'han feta una de les zones essencials per al nostre projecte, per tal d'esbrinar informació al voltant del primer poblament humà en aquestes terres. Un dels enclavaments inclosos a l'àrea del nostre estudi és l'Abric del Castell Vell, nom amb el qual és conegut en les escasses referències bibliogràfiques que se n'han fet. Al present treball hem optat per fer ús d'unes altres denominacions per a aquest jaciment, constatades a la toponímia local: Corral de les Paleres, Corral del *tio* Xiu o Corral del Castell Vell¹.

Tot i que és conegut per aficionats des de les darreres dècades del segle XX, el jaciment encara roman inèdit i sense un estudi que establisca de manera precisa la seua seqüència cultural. La part més antiga d'eixa seqüència, corresponent al Paleolític superior, ha estat objecte d'un treball publicat al darrer número de la revista *Lvcentvm* de la Universitat d'Alacant (Molina *et al.*, 2020).

En una de les visites al jaciment per a documentar les seues característiques, vam trobar la peça que presentem a l'article. Dispersos pel vessant que s'estén als peus del jaciment, hi havia materials ceràmics de diferents períodes i poc significatius que no es van recollir. Només ho va ser la peça objecte d'estudi, atesa la seua singularitat, a més de parar atenció en alguns altres materials de cronologia romana que ens podien donar una aproximació cronològica.

Totes les actuacions han comptat amb la corresponent autorització de la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport². Una vegada estudiada, la peça va ser dipositada al Museu Arqueològic Municipal de Crevillent, tot seguint les instruccions de la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport. Aprofitem per a recordar que la recollida de materials arqueològics i qualsevol altra actuació en aquest sentit, ha de comptar sempre amb els pertinents permisos administratius i ha de ser portada a terme per professionals amb una formació especialitzada, coneixedors de la metodologia concreta que s'ha d'aplicar en tot moment.

---

1. Som partidaris, sempre que siga possible i aquest és un bon exemple, de respectar la toponímia tradicional abans que recórrer a noms moderns. Les dos primeres referències les devem a Vicent Josep Pérez i Navarro, investigador que els darrers anys ha desenvolupat els seus treballs al voltant de la toponímia local de Crevillent, alhora que també a Raül Polo, coneixedor de la toponímia d'eixa banda de la serra. La darrera referència –Corral del Castell Vell–, la recollim de Josep Menargues (2016). Agraïm a aquests investigadors la informació aportada.

2. Les actuacions s'han dut a terme dins el projecte de prospecció geoarqueològica dels recursos silicis del sud d'Alacant del qual som codirectors els signants d'aquest treball, amb la corresponent autorització de la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport de la Generalitat Valenciana (Ref. A-2004-209), a més d'un segon permís de prospecció arqueològica en l'Àmbit del Pla d'Actuacions d'Investigació. Expedient 2019/0328-A (SSTT A-2019-223) de l'esmentada Conselleria. Durant les tasques de prospecció el grafit va ser georeferenciat amb GPS Garmin etrex 20x.

Aquest text és una versió enriquida, i en valencià³, del treball presentat recentment al *Boletín del Archivo Epigráfico*, revista especialitzada de la Universidad Complutense (Belmonte, Molina i Satorre, 2020) on hem donat a conèixer el grafit. Tot i això, atenent al caràcter exclusivament digital d'aquesta revista i al fet que és una publicació d'àmbit restringit als cercles científics més especialitzats, hem aprofitat l'avinentsa que ens ofereix la revista d'etnografia que edita l'Ajuntament de Crevillent, per donar a conèixer la troballa a l'àmbit més local.

El jaciment

Conegut també amb les altres denominacions assenyalades, el Corral de les Paleres està situat a la part baixa del flanc oriental de la serra de Crevillent, al voltant dels 315 m/snm i al paratge conegut tradicionalment com "Castell Vell". Es localitza prop del barranc Fort, tributari del barranc del Bosch, i en un punt aprofitat com a lloc de pas des del Castell Vell cap a les Ortigues, paratge situat en una cota superior, camí ja del Fondó de les Neus i Asp.

Es tracta d'un abric o cavitat oberta al vessant sud del Romeral, originada per l'erosió diferencial al substrat calcari del Miocè tortonià. Presenta una longitud total aproximada al voltant dels 20-25 m i una alçada de prop de 4 m. Davant l'abric s'alcen diferents murs de pedra que delimiten dos espais: un més interior i de menors dimensions, que correspon estrictament a l'espai que coincideix amb la visera de l'abric i per tant millor protegit, i un altre, més exterior i de majors dimensions, que pertany molt probablement al lloc emprat com a corral, per tancar el ramat. Al terra d'aquest segon espai s'estén actualment un tapís de restes de paleres, d'on deu derivar el nom amb què l'indret és conegut. En altres zones encara hi resta part d'una capa de fem, acumulada com a conseqüència del seu ús com a corral.

A l'ambient interior, de menors dimensions, una part de la roca geològica ha estat retallada, per tal de fer l'espai més confortable i aprofitar-lo millor. De fet, al terra s'ha pogut documentar una xicoteta llar quadrangular retallada a la roca calcària, amb evidències d'haver-la fet servir per a fer foc. A més, aquest ambient s'ha preparat mitjançant una compartimentació interna amb murs de pedra i algeps. El mur conservat encara té restes d'un enlluït d'algeps al qual, un dels ramaders transhumants que ocasionalment el va freqüentar a la segona meitat del segle XX, va deixar escrit un grafit que és objecte d'anàlisi en un altre article en aquesta mateixa revista per part de Vicent J. Pérez i Navarro.

Sembla que la cavitat encara conserva reble arqueosedimentari en alguns punts, tot i que la vegetació i la caiguda d'alguns blocs dificulten la determinació de les seues característiques. En superfície, associats amb aquest reble de tonalitat grisenca, es documenten puntualment materials lítics i fauna afectada pel foc.

3. Agraïm molt especialment la revisió del text a Glòria Candela González i a Imma Garrigós i Albert.

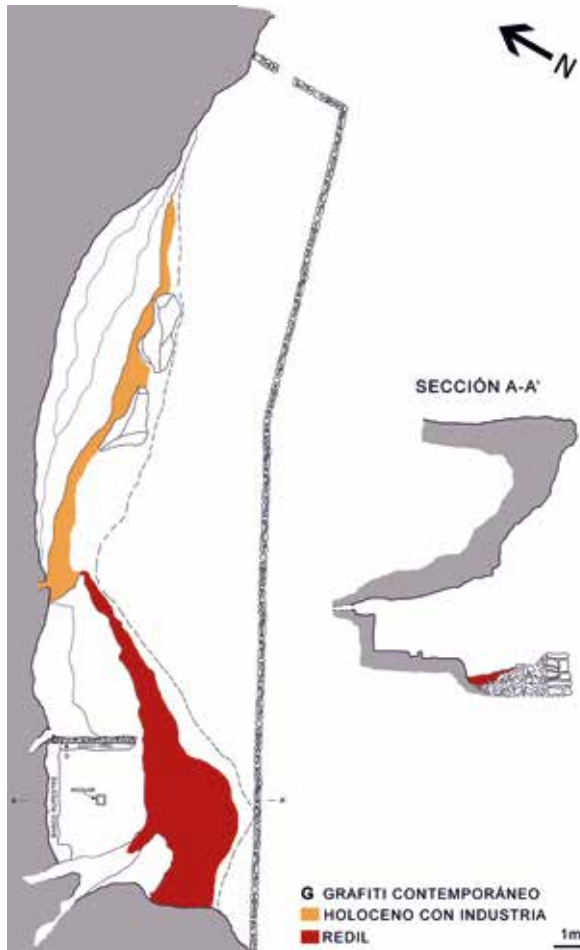

Fig. 1. Croquis de la planta de l'abric emprat com a corral on es troba el jaciment (procedència imatge: els autors).

Al vessant que s'estén als peus de l'abric també es documenten materials, fonamentalment ceràmics i lítics, que ens permeten assenyalar la dilatada ocupació de l'indret des d'almenys el Paleolític superior, fins a època contemporània. Molt probablement, tots aquests materials procedeixen del desmantellament i erosió natural i antròpica del reble que originalment cobria l'àrea ocupada a l'abric, en una cota superior. El grafit objecte d'estudi procedeix d'aquesta àrea.

Així, aquest vessant s'ha vist afectat, especialment des de finals del segle XX, per diferents accions antròpiques que han provocat el desmantellament d'una part del sediment que contenia el material arqueològic. Als voltants de l'abric es constaten diferents estructures i alteracions, la majoria relacionades amb l'extracció,

canalització i embassament d'aigua. En alguns casos les obres semblen datar de les darreres dècades del segle XX, potser entre els anys 70 i 90, mentre que en altres casos es tracta d'actuacions molt més recents.

Entre les principals construccions que han alterat el vessant trobem un conjunt de canalitzacions, que coincideixen amb la baixant de l'abric, que semblen prendre part d'un mateix sistema de captació i conducció d'aigua per a reg. Alternant amb les dos línies de canalització inferiors s'aprecien diverses terrasses, també de factura contemporània i a les quals es va realitzar algun tipus de plantació, arran dels orificis que encara es poden apreciar. Una intervenció més recent, probablement cap a l'any 2015, és una pista de terra oberta al tram inferior del vessant, realitzada per a practicar un sondeig hidrogeològic. Aquesta darrera intervenció ha desmantellat bona part de l'estratigrafia al llarg d'uns 35 m lineals, per uns 5 m d'amplària. Totes aquestes remocions han afavorit l'aflorament superficial de materials, una part dels quals, només els lítics i corresponents a la seqüència prehistòrica, han estat objecte del nostre estudi principal, presentat en una altra revista especialitzada, com s'ha dit abans (Molina *et al.*, 2020).

Conegut especialment pels seus materials més antics, del Paleolític superior, el jaciment mai no ha estat objecte de cap estudi. La informació disponible a les fitxes de l'inventari de jaciments arqueològics de Conselleria indica que “el yacimiento fue descubierto por aficionados en los años 70, aunque nunca ha sido objeto de estudio”. A més s'hi assenyalava que els materials “proceden de colecciones particulares y responden a útiles de variada tipología adscritos al Paleolítico superior”. D'altra banda, les dades publicades són breus referències tot assenyalant la seua adscripció genèrica al Paleolític superior, sense poder precisar molt més enllà (Menargues, 1997; Trelis, 2004). Per la nostra part, a l'esmentat estudi del material lític hem intentat concretar eixa adscripció, tot i les dificultats del registre. Per últim, i pel que fa als materials romans, pràcticament cap publicació s'ha fet ressò de la seua existència a aquest jaciment⁴.

El grafit

A banda dels materials lítics objecte d'un estudi específic, l'únic material ceràmic recollit a les tasques de prospecció ha estat un fragment ceràmic de *terra sigillata* gàl·lica, corresponent a la base d'una forma Dragendorff 18⁵. A la part inferior de la

---

4. Una de les escasses referències remet de manera genèrica a “...restos cerámicos datados entre fines del siglo I y mitad del siglo III...” (Trelis, 2004, 52), a més de les publicades per J. Menargues: “En referència al Castell Vell, els aficionats des d'antic venen recollint fragments ceràmics de Terra Sigillata i ceràmica comuna d'època imperial” (Menargues, 2017, 235).

5. Agraïm la revisió i classificació de la peça a F. Javier Moltó Poveda així com al Dr. Cesáreo Pérez González, investigadors que, alhora, suggereixen que no es podria descartar la forma Dragendorff 15/17.

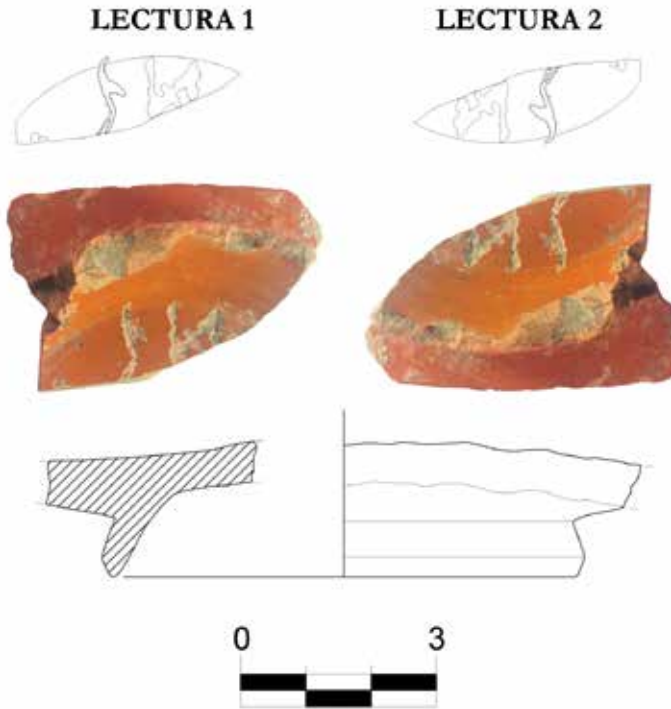

Fig. 2. Dibuix arqueològic i fotografia del fragment ceràmic amb el grafit, tot recollint les dues possibles orientacions per a la seua lectura (procedència imatge: els autors).

base, a l'exterior i a l'espai delimitat pel peu anular es localitza el grafit. Les dimensions del fragment són de 4,7 x 3 cm, que conserva una alçada de 2 cm. A partir del dibuix arqueològic s'ha calculat un diàmetre del peu d'uns 7 cm.

Atès les reduïdes dimensions del fragment tot just es poden identificar, amb certa dificultat, tres grafies que permeten suggerir que ens trobem davant un grafit. Entre les diferents lectures possibles s'han de tenir en compte les dues orientacions probables de les grafies que podrien estar escrites cap a l'interior del peu anular, o cap a l'exterior, com ocorre en molts altres casos semblants. Tot considerant les dificultats, en són dues les lectures proposades⁶:

Lectura 1: S I A [---]

Lectura 2: [---] D I S o [---] B I S

L'estat fragmentari de la peça dificulta la identificació de les grafies així com la caracterització dels seus principals trets epigràfics. Tot i això, es poden identificar tres

6. Per a les dues lectures agraïm molt especialment l'ajuda i els suggeriments dels doctors Borja Díaz Ariño i Cesáreo Pérez González. Una tercera lectura, més dubtosa, segons la pròpia autora, és la que ens proposa la Dra. Rosario Cebrián i per la qual podríem llegir el final d'una paraula en [---]AI.

grafies a partir de les quals es pot suggerir que es tracta d'un grafit epigràfic llatí. Els caràcters han estat realitzats *post cocturam*, és a dir, després de la cocció del recipient. La seua execució s'ha realitzat mitjançant un objecte agusat que ha gravat, amb traços incisos poc profunds, superficials, les grafies. Així, la incisió ha esquinçat directament l'engalba característica de la *terra sigillata*. El tipus de lletra emprat és la cursiva llatina, però, el suport rígid de la superfície ceràmica, l'espai reduït sobre el qual es realitza i una execució ràpida i poc acurada, determinen traços toscs, no precisos, i que poden arribar a condicionar la forma i els trets de les grafies, com intuïm que ocorre en aquest cas.

L'única grafia que sembla conservar-se pràcticament sencera correspon a una S, que fa 1,2 cm d'alçada. En un dels seus extrems, es poden advertir almenys dos traços primis i paral·lels, fets probablement en un intent per repassar i reforçar la incisió. Així mateix, en convergència amb la incisió que conforma la silueta principal de la grafia, s'aprecia un traç menor, oblic, que sembla voler indicar un dels traços menors de la lletra S.

Al costat de la S resta un espai no ocupat per cap altra grafia, fet que devia ser indicatiu que en eixe punt s'iniciava, o bé acabava, la inscripció. No obstant això, i com podem apreciar a la fotografia i al dibuix, darrere de l'espai, a la vora de la fractura, semblen intuir-s'hi dos xicotets traços que potser suggereixen la presència d'una quarta grafia o marca incisa, més dubtosa i impossible d'identificar.

Segons optem per una o per una altra de les dues lectures proposades, les tres lletres identificades poden variar, encara que no la S i la I, que són les dues grafies més senceres i que semblen oferir pocs dubtes. Una tercera grafia correspondria a una A segons la lectura 1, o bé una D o una B segons la lectura 2. En qualsevol cas, aquesta darrera grafia, ja fóra una A, una D o una B, estaria unida a la I, encara que sense arribar a formar pròpiament un nexa.

Si el grafit s'haguera realitzat per a ser llegit de dins cap a fora, podríem estar davant la lectura 1: S I A [--]. Ateses les consabudes reserves per a la proposta de lectura, no estem en condicions de concretar més dades. Si, pel contrari, el grafit s'haguera realitzat per a ser llegit des de l'exterior cap a l'interior, aleshores estaríem davant la lectura 2: [--] D I S o [--] B I S. En aquest darrer cas es pot considerar fins i tot la possibilitat que es tracte d'una forma en genitiu⁷.

Valoracions

La ubicació del grafit a l'exterior, en el fons extern de la base i ocupant una franja en paral·lel al peu anular, és molt freqüent en aquest tipus d'epígrafs. Com també ho és el fet que, arran d'eixa ubicació, puguen tenir, com ocorre al nostre cas, una lectura "de dins cap a fora" en uns casos o de "fora cap a dins" en uns altres. Així es constata, per exemple, en molts dels grafits publicats de Segobriga (Abascal i Cebrián, 2007).

7. Suggeriment que, de nou, agraïm al Dr. Cesáreo Pérez.

Tot i les dificultats per a oferir una lectura definitiva, es plantegen dues possibles lectures. La lectura 1: $\text{S I A} [---]$ i la lectura 2: $[---] \text{D I S}$, amb la variant $[---] \text{B I S}$, sense descartar-ne unes altres possibilitats. En qualsevol cas, tant si es tracta de la lectura 1 o bé de la 2 o, fins i tot, de qualsevol altra lectura alternativa, podria respondre a un tipus de grafit nominal, al·lusu al propietari o usuari del recipient. Aquesta és la pauta que es constata a la majoria dels grafits d'aquest tipus.

De fet, hi ha una certa tendència a considerar aquest tipus de grafits com a marques de propietat, és a dir, marques amb la funcionalitat d'assenyalar el propietari/usuari del recipient (Rascón *et al.*, 1994, 264-265; Pérez i Arribas, 2016, 86). En aquests casos sol ser la norma l'ús del nominatiu o genitiu per indicar el nom del propietari. L'exemple que presentem, tot i les limitacions pel seu caràcter fragmentari, encaixaria bé dins d'aquest grup de grafits o marques de propietat. Tot i això, no es poden descartar unes altres possibilitats, com ara la d'aquells altres grafits que al·ludeixen, per exemple, a divinitats.

El fragment, ja es tracte d'un plat de la forma Dragendorff 18, ja de la forma 15/17, remet a la vaixel·la de taula pròpia d'època altimperial. Tot i no tenir constància de peces semblants publicades dels jaciments romans de Crevillent, es tracta de formes relativament ben representades en l'àmbit d'estudi, cas de Cartagena (Castellano, 2000), a més d'haver-s'hi publicat recentment algun exemplar de l'assentament rural del Cabeço-Clot de Galvany d'Elx (Molina, 2015). Coneixem un paral·lel procedent del Pla de l'Arc (Llíria, València), que val la pena referir en tractar-se, com al nostre cas, d'una forma Dragendorff 18 sobre *terra sigillata* "sud-gàl·lica" que registra el grafit a la mateixa ubicació, al fons extern de la peça, dins l'espai delimitat pel peu anular. En Pla de l'Arc les grafies identificades són AL (Martín i Gil-Mascarell, 1971, 30, fig. 5, 13 i 34). Al mateix jaciment es registra un bon repertori de la forma Dragendorff 18.

En definitiva, aquests plats són, amb altres dues formes genèriques de la vaixel·la de taula fabricada en *terra sigillata*, com ara el bol i la tassa, uns dels recipients més usuals en la Hispania romana en època altimperial. Així ho remarquen alguns autors: "Plato, cuenco y taza pueden, en efecto, considerarse como las piezas básicas para las necesidades de los comensales hipanorromanos" (Rascón *et al.*, 1994, 262).

Com han assenyalat alguns autors "por lo general en la Hispania romana es frecuente que la representación de los grafitos sea más elevada sobre piezas de *terra sigillata* hispánica, y minoritariamente se refleja en *terra sigillata* itálica, gálica u otras variedades cerámicas..." (Pérez i Arribas, 2016, 91). Potser aquesta afirmació atorga certa singularitat al grafit que presentem, realitzat sobre una producció gàl·lica.

Entre els materials de cronologia romana documentats en el transcurs de la prospecció, destaca especialment un fragment de vora d'un plat-tapadora de producció africana, forma Ostia II/302, que, amb la peça objecte d'estudi, ens permet assenyalat

Fig. 3. Dibuix arqueològic i fotografia d'un plat complet forma Dragendorff 18, semblant al presentat en aquest treball (procedència imatge: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Dragendorff_18_31_Haselburg.jpg)

un marge cronològic aproximat al voltant del segle I, fins a mitjan del II dC. Es tracta d'un material escàs i poc significatiu que no permet, de moment, suggerir més enllà d'una ocupació puntual, en un context rural i que, en qualsevol cas, sembla no respondre a un hàbitat amb estructures estables i d'entitat construïdes. Pot tractar-se més aïnes d'un aprofitament, potser esporàdic, d'una modesta cavitat com a aixopluc o refugi. Cal assenyalar la proximitat del jaciment en altura de les Ermitetes, tots dos separats per poc més d'un quilòmetre en línia recta, tot i que l'ocupació romana de les Ermitetes sembla que se situaria entre els segles III i VI dC (Trelis, 2004, 52).

Els primers testimonis de la presència romana a Crevillent responen a diverses ocultacions monetals republicanes, destacant especialment la del tresoret de denaris romans de Catxapets (González i Abascal, 1989). Però és a partir del canvi d'era quan aquest poblament comença a fer-se ben palès, poc després de la fundació de la propera *Colonia Iulia Ilici Augusta* –l'Alcúdia d'Elx. El poblament romà a Crevillent s'ha descrit a partir de “dos tipos de hábitats, la zona llana y la zona montañosa, con una funcionalidad bien diferenciada” (Trelis, 2004, 51). El jaciment del qual procedeix la peça que analitzem potser respon a un modest enclavament rural, d'escassa entitat, en un àrea muntanyenca de mitjana elevació al vessant sud de la serra de Crevillent i proper al *territorium d'Ilici*⁸. Aquest període, i per a Crevillent, ha estat objecte d'un minuciós i recent treball per part de

8. Recentment Molina Vidal (2015) ha publicat un interessant treball sobre el poblament rural del *territorium d'Ilici* que, tot i que escapa a l'objecte d'anàlisi d'aquest treball, contribueix a contextualitzar i a entendre millor el poblament rural precisament en les àrees marginals d'aquest territori.

J. Menargues (2017) qui analitza les dades publicades fins a l'actualitat alhora que aporta unes altres a partir d'un extraordinari registre material, fins ara inèdit. El seu estudi és, ara mateix, un dels millors i més recents treballs publicats per a conèixer l'època romana a Crevillent.

Per últim, volem assenyalar que pràcticament no coneixem testimonis epigràfics publicats, d'aquest tipus, al nostre terme municipal. Per al jaciment de Peña Negra, i arran del projecte de quasi 20 anys portat a terme pel professor de la Universitat d'Alacant Alfredo González Prats, aquest investigador va publicar diferents grafitos sobre ceràmiques de Peña Negra (1983; 1993), datades al voltant del segle VII aC, amb un alfabet que, per tant, no és el llatí, a diferència del nostre cas. Recentment s'ha publicat un fragment amb un *titulus pictus* en alfabet llatí del Castellà que revesteix un caràcter diferent al grafit que presentem ací, a banda que deu tractar-se d'una "producción posiblemente de un taller ilicitano" (Lorrio i Pérez, 2015, 315). Llevat d'eixos casos, no coneixem pràcticament uns altres testimonis epigràfics publicats al nostre terme municipal. És per això que, tot i tractar-se d'una aportació modesta, donar a conèixer aquesta peça contribueix a enriquir eixe tipus de registre al nostre àmbit local, a banda de ser la primera vegada que es publica la constatació, a Crevillent, de l'ús de l'alfabet llatí.

Conclusions

La peça que presentem és un exemple del què coneixem com epigrafia menor. Els estudis dedicats a aquest tipus de repertoris epigràfics, especialment a la província d'Alacant, són més aïnes escassos, tot i que els darrers anys comptem cada vegada més amb un major nombre de treballs (Rascón *et al.*, 1994; Abascal i Cebrián, 2007; Mínguez i Díaz, 2011; De Hoz *et al.*, 2013; Montesinos i Martínez, 2014; Pérez i Arribas, 2016; etc.). Pel que fa al terme municipal de Crevillent, és la primera vegada que es dona a conèixer un grafit d'aquest tipus, en alfabet llatí. Executat sobre el fons extern d'un plat de *terra sigillata* gal·lica –Dragendorff 18– i amb una cronologia cap als segles I-II dC, es tracta d'un grafit presumiblement llatí i que possiblement correspon amb una marca de propietat. Procedent d'un abric que degué funcionar com un lloc d'aixopluc puntual, als peus de la serra de Crevillent, és una modesta aportació per a aquest tipus de testimonis epigràfics dins del *territorium d'Ilici*, alhora que contribueix a donar a conèixer la riquesa del patrimoni cultural i arqueològic local.

Bibliografia

- ABASCAL PALAZÓN, J. M. y CEBRIÁN FERNÁNDEZ, R., 2007: "Grafitos cerámicos de Segóbriga (1997-2006)", *Lucentum* XXVI, Universitat d'Alacant, 127-171.
- BELMONTE MAS, D., MOLINA HERNÁNDEZ, F. J. y SATORRE PÉREZ, A., 2020: "Un grafito sobre fragmento de *terra sigillata* de la serra de Crevillent (Alicante)", *Boletín del Archivo Epigráfico*, Universidad Complutense, 6, 57-62.

- CASTELLANO CASTILLO, J. J., 2000: "La terra sigillata sudgálica en el área del anfiteatro romano de *Carthago Nova*", *Saguntum* (PLAV) 32, 151-168.
- DE HOZ GARCÍA-BELLIDO, M. P., DÍAZ ARIÑO, B. I. y RIBERA LACOMBA, A., 2013: "Grafitos sobre cerámica procedentes de los niveles romanorrepblicanos de *Valentia* (Valencia, España)", *Acta Palaeohispanica XI, Palaeohispanica 13*, 407-429.
- GONZÁLEZ PRATS, A., 1983: *Estudio arqueológico del poblamiento antiguo de la Sierra de Crevillente (Alicante)*, Annex I de la revista *Lvcentvm*, Universitat d'Alacant.
- GONZÁLEZ PRATS, A., 1993: "Quince años de excavaciones en la ciudad protohistórica de Herna (La Peña Negra, Crevillente, Alicante)", *Saguntum* (PLAV), 26, 181-188.
- GONZÁLEZ PRATS, A. y ABASCAL PALAZÓN, J. M., 1989: *El tesorillo de denarios romanos de Cachapets. (Crevillente – Alicante)*, Crevillent, Excm. Ajuntament de Crevillent.
- LORRIO ALVARADO, A. J. y PÉREZ BLASCO, M. F., 2015: "La inscripción latina pintada sobre cerámica de El Castellar (Crevillent, Alicante)", *Lucentum XXXIV*, Universitat d'Alacant, 311-321, <http://dx.doi.org/10.14198/LVCENTVM2015.34.14>
- MARTÍN, G. y GIL-MASCARELL, M., 1971: "La romanización en el Campo de Liria", *Saguntum* (PLAV) 7, 23-54.
- MENARGUES, J., 1997: "Noticia sobre el yacimiento de Les Codolles (Crevillent, Alacant). Análisis y aproximación tecnoeconómica de su industria", *Archivo de Prehistoria Levantina*, XXII, 73-84.
- MENARGUES, J., 2016: "Crònica dels pobladors de Crevillent. Del Paleolític a l'època ibèrica", *Crevillente Semana Santa*, 79, 220-233.
- MENARGUES, J., 2017: "Crònica dels pobladors de Crevillent (II)", *Crevillente Semana Santa*, 80, 225-241.
- MÍNGUEZ MORALES, J. A. y DÍAZ ARIÑO, B., 2011: "Grafitos sobre cerámica –ibéricos, latinos, griegos y signos– procedentes del yacimiento romanorrepblicano de La Cabañeta (El Burgo de Ebro, Zaragoza)", *Archivo Español de Arqueología*, 84, 51-86. <https://doi.org/10.3989/aespa.2011.v84>
- MOLINA HERNÁNDEZ, F. J., CASABÓ BERNAD, J., BELMONTE MAS, D. i SATORRE PÉREZ, A. (2020): "El Paleolítico superior del Corral de les Paleres (Crevillent): análisis tecnotipológico y litológico de la industria lítica", *Lucentum XXXIX*, Universitat d'Alacant, 1-21, <http://dx.doi.org/10.14198/LVCENTVM2020.39.01>, 9-29.
- MOLINA VIDAL, J., 2015: "Poblamiento rural en el *territorium* de Ilici: la granja romana del Cabezo-Clot de Galvany (Elx, Alacant)", *Saguntum* (PLAV), 47, 105-120.
- MONTESINOS y MARTÍNEZ, J., 2014: "Sigillatas hispánicas con *graffiti*", *Lucentum XXXIII*, Universitat d'Alacant, 183-189.
- PÉREZ GONZÁLEZ, C. y ARRIBAS LOBO, P., 2016: "Cerámicas con grafito y algunos *sigilla* en TSH de Termes", *Oppidum. Cuadernos de Investigación*, 12, IE Universidad, Segovia, 85-147.
- RASCÓN MARQUÉS, S., POLO LÓPEZ, J. y MAESO FERNÁNDEZ, M. D., 1994: "Grafitos sobre *terra sigillata* hispánica hallados en un vertedero del siglo I en la casa de *Hippolytus* (Complutum)", *CuPAUAM*, 21, 235-270.
- TRELIS MARTÍ, J., 2004: "El Museo Arqueológico Municipal de Crevillent", *Arqueología y Museo. Ciclo Museos Municipales en el MARQ*, 26-57.